

Ігнатова Лариса Петрівна
канд. мист., доцент кафедри історії,
теорії мистецтв та виконавства
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

КОНЦЕРТНО-КОНКУРСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕРКОВНИХ ХОРІВ ВОЛИНИ НА ЗЛАМІ ХХ – ХХІ СТ.

У статті висвітлюється процес становлення церковних хорів Волині в кінці ХХ – початку ХХІ ст. Розглянуто концертно-конкурсну діяльність таких хорових колективів як “Оранта”, “Волинські дзвони”, мішаний хор костелу Св. Петра і Павла.

Ключові слова: церковні хори, концертно-конкурсна діяльність, Волинь.

Игнатова Лариса Петровна. Концертно-конкурсная деятельность церковных хоров Волыни на рубеже ХХ – ХХІ в. В статье освещается процесс становления церковных хоров Волыни в конце ХХ – начале ХХІ в. Рассмотрено концертно-конкурсную деятельность таких хоровых коллективов как “Оранта”, “Волынские звоны”, смешанный хор костела Св. Петра и Павла.

Ключевые слова: церковные хоры, концертно-конкурсная деятельность, Волинь.

Ignatova Larysa. Concert-competitive activity church choirs Volyn late twentieth early twenty-first century. The article highlights the process of church choirs Volhynia in the late ХХ - early ХХІ century. Considered concert competitive activities such as choirs “Oranta”, “Volynski dzvony”, mixed choir of the church of St. Peter and Paul.

Key words: church choirs, concert and competitive activities, Volyn.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття — період, який став доленосним для України, коли відбуваються кардинальні зміни в мистецькій сфері, що, в першу чергу, пов’язані з побудовою нових церковно-державних відносин.

Питання духовного відродження набуває актуального звучання: повертаються із забуття маловідомі або й зовсім невідомі факти, імена, події тощо. Певна річ, що належне місце в цьому процесі надається духовному мистецтву нашого народу та духовній музиці зокрема. Вона налічує багатвіковий шлях свого розвитку, що практично зупинився на початку минулого століття. Унаслідок майже вікового панування атеїстичної світоглядності перервались виконавські традиції, що передавались регентами церковних та монастирських хорів, не велися відповідні музично-дослідницькі роботи, не створювалась українська професійна духовна музика. Сьогодні, коли церковна сфера знаходиться в стані активної легалізації, ці прогалини починають поступово заповнюватись як в центрі, так і в окремих регіонах України. Волинь в цих процесах не є винятком і відновлення діяльності церковних хорів набуває першочергового значення. Тим більше, що ці колективи, крім службових обов'язків, розпочинають активне концертно-конкурсне життя, що і спонукало до вибору теми нашого дослідження “Концертно-конкурсна діяльність церковних хорів Волині на зламі ХХ – ХХІ ст.”.

Аналіз останніх досліджень. В українському музикознавстві все частіше з'являються праці, в яких розглядається духовна тематика. Зокрема, Ю. Медведик представляє особливості інтерпретації барокової духовної пісні у лірницькому виконавстві другої половини ХІХ – початку ХХ століть [7]; монографія А. Єфіменко присвячена дослідженню феномена меси ХХ століття в аспекті літургічної реформи католицької церкви [2]; Є. Ігнатенко вивчає рукописи партесних концертів у світлі теоретичних уявлень Миколи Дилецького [3]; Л. Кияновська висвітлює естетико-психологічний аспект духовної творчості сучасних львівських композиторів [6]; А. Болгарський визначає місце духовної музики в соціокультурному просторі третього тисячоліття [1], Г. Карась осмислює інтерпретацію церковного співу *Візантійським хором* [5] та ін. Разом з тим, незважаючи на певний обсяг матеріалів, узагальненого дослідження про діяльність сучасних церковних

хорів Волині поки що немає, крім наших матеріалів, які були представлені на Міжнародній науково-практичній конференції “Духовна музика в контексті сучасного хорового виконавства” [4], що проводилася в межах III Міжнародного молодіжного фестивалю духовного співу “Кременецькі хорові вечори “AVE MARIA”.

Виклад основного матеріалу і обґрунтування отриманих результатів дослідження. В кінці 80-х – на початку 90-х років державна політика відносно положення церкви в суспільстві кардинально змінюється як на території всієї України, так і Волині, зокрема. Занепад офіційної ідеології, лібералізаційні процеси, які відбувалися в суспільстві в перші роки перебудови ініціювали поширення релігійних настроїв серед населення. Така ситуація, без сумніву, сприяла активізації діяльності церковних організацій в області, урізноманітненню форм і методів їх впливу на населення Волині. Разом з тим, мистецькі організації теж починають тісно співпрацювати з церковними, особливо коли вони торкаються тем, що мають спільний інтерес. Відповідно, церква теж чітко накреслила основні етапи діяльності, спрямовані на поширення свого впливу серед населення регіону. Тому, враховуючи 50-річний атеїстичний розвиток краю й те, що в Церкву повернулися, переважно, прихожани старшого віку, почалася активна боротьба за молоде покоління. Першочергового значення тут надається процесам відновлення діяльності церковних хорів із середовища студентів мистецьких вузів, професійних музикантів, які в складний перехідний час є найменш фінансово захищеними. Причому на користь меркантильності їх вибору свідчить той факт, що значна частина хористів одночасно співає в церковних колективах різних конфесій. Водночас, слід зауважити, і якісні зміни, які пов’язані із вірою в християнські цінності, із залученням молодих людей до основ релігійної моралі. В результаті, студенти все частіше суміщають світську освіту в мистецьких закладах з духовною – в семінарії. Крім того, Церква і сама стала активно використовувати музичне мистецтво для своєї популяризації. Враховуючи

той факт, що в обласному центрі немає великого концертного залу, а також концертного органу, католицька Церква, зокрема, люб'язно надає приміщення костелу Св. Петра і Павла для проведення відповідних концертів. Як наслідок, поряд з релігійним, вона стає одним із провідних культурних центрів Волині. Дещо складніша ситуація із православною Церквою. Хоча церковні хори православних конфесій беруть активну участь у різноманітних світських заходах, однак приміщення своїх соборів для концертних виступів не пропонують. Втім, це не є правилом. Так, в одному з інтерв'ю Леся Дичко з цього приводу висловила думку, що за останні роки у Національній Спільноті композиторів України склались дуже хороші відносини з Київським патріархатом, який досить приязно ставиться до виконання сучасної духовної музики у діючих церквах, тобто в тих місцях, на які вона розрахована. Зокрема, під час урочистостей з нагоди 75-річчя Української Автокефалії (1996 р.) відбулись концерти у Володимирському соборі, церкві Іоанна Богослова. У них виступило вісім хорів – капела «Думка», хор хлопчиків капели імені Л. Ревуцького, студентський хор Київського інституту (тепер університету) культури, ансамбль «Боян», камерні хори «Київ», «Хрещатик», дитячі хори «Вогник», «Зірниця». Крім класики, звучали твори Б. Фільц, М. Степаненка, В. Степурка, Л. Дичко, В. Зубицького, І. Соневицького. Також були запрошені і з великим успіхом виступали академічні хори на виставці ікони, яку теж влаштував Київський Патріархат [9].

Ось так поступово починає відроджуватись ще одна хорова традиція, яка була пов'язана з діяльністю церковних хорів, що були широко представлені на всій території України в минулому. Звісно, що це був і є один із основних чинників збереження національного богослужіння, церкви, хорового мистецтва та культури загалом. Поштовхом до відновлення зазначених процесів на Волині стає заснування єпархіальної семінарії влітку 1992 року, що спричинило появу таких високопрофесійних церковних

колективів як “Оранта”, “Волинські дзвони”, молодіжного мішаного хору костелу Св. Петра і Павла. Ось як це відбувалось.

В 1990 р., майже після 50-ти річної заборони, офіційно відновлюється діяльність Української Православної Церкви. Ця подія була пов’язана з першим виконанням в Хрестовоздвиженській церкві Луцька Літургії українською мовою. Водночас, цей день можна вважати днем народження нового хорового колективу, який пізніше назвали – „Оранта”.

Створено хор з ініціативи Олександра Йосиповича Головерси, викладача Луцького педагогічного училища. Це мав бути, за задумом організатора, високопрофесійний хоровий колектив, основу репертуару якого складатимуть церковні піснеспіви та кращі зразки авторської духовної музики. Знаючи хормейстерський потенціал області, О.Й. Головерса запропонував очолити такий специфічний колектив викладачу Луцького музичного училища, колишньому випускнику Київської консерваторії імені П.І. Чайковського Василю Мойсіюку.

Уперше хор прозвучав 27 вересня 1990 року під час літургії на престольне свято церкви. З цієї пам’ятної дати і по нинішній день співають в „Оранті” як професійні музиканти, так і співаки без музичної підготовки, але з хорошими вокальними даними: артисти театру, художники [8, 13]. Утворенню колективу насамперед посприяв патріотичний рух, появу якого спричинила ідея відродження національної церкви. Хоровий колектив мав бути не тільки учасником Богослужіння, а також концертною одиницею, репертуар якої переважно складали духовні твори православної традиції.

Один із організаційних принципів – співати лише українською мовою, спровокував репертуарний дефіцит. Тому, нотний матеріал шукали і на Україні і за кордоном: Канада, Польща, США. Перший регент Хрестовоздвиженської церкви передав з США тексти і ноти українською мовою. Несли хористам збережене з давніх часів: україномовні щедрівки і колядки 1900 року видання. Деякі матеріали вдалось знайти на місці: це літургія волинянина М. Тележинського, видана в період Української

Народної Республіки, також твори, видані за часів окупації Польщею західноукраїнських земель упорядниками Завітневичем та Гноєвим. Сьогодні хор виконує духовні твори М. Леонтовича, М. Вербицького, К. Стеценко, А. Веделя, Д. Бортнянського, М. Березовського, а також сучасних волинських композиторів В. Герасимчука та В. Тиможинського.

Після свого першого виступу, який відбувся на концерті, присвяченому відродженню Луцького братства імені Андрія Первозданного, де виконувались "Молитва за Україну" М. Лисенка, "Херувимська № 7" Д. Бортнянського, "Радуйтеся, праведні" М. Березовського, хор розпочинає активну концертно-конкурсну діяльність, яка спонукає до подальшого розвитку та вдосконалення.

Першою знаменною подією колективу став конкурс церковних хорів автокефальної церкви, який проходив у місті Львові в січні 1991 року.

На конкурсі хор отримав "гран-прі". Виконувались шість творів: А. Ведель "Величаю тя Господи", колядка О. Нижанківського "Возвеселімся разом всі нині", М. Леонтович "Нехай повні будуть уста наші"(із літургії) , К. Стеценко "Хваліте ім'я Господнє", О. Шипулін "Нині відпускаєш".

У червні 1991 року відбулося відкриття пам'ятника загиблим козакам у Берестецькій битві. Тут хор співав панахиду і вперше виконав гімн "Ще не вмерла Україна".

Знаменною подією для хору в 1993 році була участь в інтронізації Патріарха Володимира (Романюка). Колектив співав Всенічну в кафедральному Володимирському соборі, а на наступний день – Літургію в соборі святої Софії міста Києва.

Цього ж року за концертно-просвітницьку діяльність колектив отримав звання Лауреата обласної літературно-мистецької премії імені Агатангела Кримського. Тепер архієрейський хор Свято-Троїцького кафедрального собору міста Луцька отримав назву "Оранта". Дослівно з грецької мови перекладається – та, що молиться. Оранта як оберіг духовності, наших

культурних надбань. З цього часу і до сьогоднішніх днів хор веде активну концертно-конкурсну діяльність.

У 1994 році хор бере участь у Другому міжнародному конкурсі хорових колективів імені Лесі Українки. В умовах конкурсу його організатори запропонували обов'язковим для виконання твір волинського композитора Віктора Герасимчука на слова Лесі Українки "Вечірня година", ще один твір на слова Лесі Українки іншого автора ("Якби мені дістати струн живих" І. Шамо), третій – духовний твір (М. Львов "Вечері твоєї тайної"), четвертий твір виконувався за бажанням учасників (українська народна пісня в обробці Є. Козака "Човен хитається"). На конкурсі хор зайняв перше місце.

У грудні 1995 року "Оранта" репрезентувала українську духовну музику на фестивалі слов'янської культури в місті Гданську, Слупську і Вейхорові (Польща). Там же відбулися зустрічі і концерти хору перед українською діаспорою (нащадки висланих українців під час операції "Вісла"). Визнанням майстерності колективу були запрошення до виступів в одному із найбільших в Польщі Гданському кафедральному Маріацькому костелі та Гданській ратуші .

У лютому 1996 року в Луцьку відбувся III Міжнародний конкурс імені Лесі Українки. Зауважимо, що в 1991 році цей захід розпочав свою діяльність як регіональний конкурс самодіяльних хорових колективів, а згодом він переріс в Міжнародний конкурс хорового мистецтва імені Лесі Українки .

Програма "Оранти" складалася з твору сучасного волинського композитора В. Тиможинського "Моя одинокая зірка" на слова Лесі Українки, різдвяного концерту Д. Бортнянського "Слава на небі Богу", твору М. Лисенка "Камо поїду", української народної пісні в обробці О. Кошиця "На вулиці скрипка грає" і конкурсного твору В. Герасимчука на слова Лесі Українки "Вечірня година". "Оранта" завоювала гран-прі.

Ще однією подією був ознаменований 1996 рік. Хор брав участь у святкуванні 120-ї річниці з дня народження Першого президента України Михайла Грушевського, що відбувалось в місті Хелмі (Польща).

В наступному 1997 році колектив наполегливо готувався до I Інтернаціонального фестивалю хорової музики "Сажа Salamanca у Soria", який проходив в Іспанії з 28 серпня по 4 вересня.

Репертуар колективу на цей час поповнився творами сучасних українських композиторів: В. Зубицького, О. Некрасова, Л. Дичко. Більше з'явилося творів світської музики, народних пісень в обробці О. Яковчука, які частково прозвучали в місті Хайновці (Польща) на щорічному Міжнародному фестивалі церковної музики. Неменш відповідальною була участь колективу у міжнародному конкурсі хорових колективів у місті Фівізано (Італія, 1999). В умовах конкурсу обов'язковим було виконання григоріанського хоралу (монодії) – чоловічий склад хору виконав знаменитий розспів Валаамського монастиря; твір XVII століття – партесний концерт невідомого автора "Єдинородний сине"; твір XVIII століття – хоровий концерт Д. Бортнянського "Тебе Бога хвалим" і твір XX століття – Р. Твардовський "Алилуя". Виступ нашого колективу журі оцінило як найкращий. Як результат – перше місце [8, 24].

Треба відмітити, що з появою нових релігійних громад в області, з'являються і нові церковні хори, які існують сьогодні у всіх приходах області. Правда, не всі вони відповідають високому професійному рівню, що залежить, в першу чергу, від керівника та складу хористів. Втім, в 1997 році з'являється колектив, який заслуговує особливої уваги, це – православний хор „Волинські дзвони” храму Всіх Святих землі Волинської Московського Патріархату. Художній керівник та диригент Марія Федосюк-Вислоцька спрямовує свою роботу саме на іманентну специфічність духовної музики, яку вона трактує, в порівнянні з „Орантою”, що сповідує академічну манеру співу, як молитовний спів. В цьому немає нічого дивного, адже керівник поряд з консерваторською освітою отримала ґрунтовне християнське домашнє виховання – батько М. Федосюк-Вислоцької був священником. Насамперед хор є церковною одиницею, всебічно забезпечує своє функціонування в межах православного культу. Водночас, враховуючи

відповідні процеси в суспільстві, колектив бере активну участь у різноманітних фестивалях, конкурсах як вітчизняних, так і зарубіжних, а саме: I Всеукраїнський фестиваль православних церковних хорів „Глас Печерський” (м. Київ, 1999 р.) – III місце; II Всеукраїнський фестиваль православних церковних хорів „Глас Печерський” (м. Київ, 2000 р.) – лауреат; III Всеукраїнський фестиваль православних церковних хорів „Глас Печерський” (м. Київ, 2001 р.) – II місце; Міжнародний фестиваль „Гайнувські дні музики церковної” (м. Гайнувка, Польща, 2002 р.) – II місце; XI Фестиваль української культури на Підляшші „Підляська осінь – 2002” (м. Більск Підляський, Польща, 2002 р.) – лауреат; Міжнародний концерт хорів церковних (м. Люблін, Польща, 2002 р.) – лауреат; VIII-IX Міжнародний фестиваль коляд східнослов’янських (м. Тересполь, Польща, 2003-2004 рр.) – лауреат; IX Слов’янський фольклорний фестиваль „Коляда” (м. Рівне, 2004 р.) – II місце.

В репертуарі колективу – твори української та зарубіжної духовної музики: А. Веделя, М. Березовського, Д. Бортнянського, О. Львівського, О. Архангельського, П. Чеснокова, Я. Яциневича, М. Лисенка, П. Турчанінова, Б. Ледковського, Д. Смирнова, П. Чайковського. У виконанні хору «Волинські дзвони» можна також почути твори знаменного, кахетинського, києво-печерського, валаамського розспівів. Отож, у Луцьку з’явився молодий хоровий колектив, творчим кредо якого, в першу чергу, є відродження традиційного молитовного співу.

Поряд із православною, християнську віру в Луцьку проповідує і Римо-Католицька Церква (РКЦ), остаточне відновлення якої на Волині ознаменував 1998 р, коли відбувається інтронізація на кафедру Луцької дієцезії новопризначеного ординарія єпископа Маркіяна Трофим’яка, уродженця Тернопільщини. За його сприяння у 1999 році створюється молодіжний мішаний хор костелу Св. Петра і Павла під орудою Валентини Гаврилук, засл. діяча мистецтв України (2004 р.), лауреата обласної премії І. Стравінського.

Склад хору – студенти музичних учбових закладів, вчителі загальноосвітніх шкіл, а також любителі хорового співу. Спочатку хор створювався лише для обслуговування католицького богослужіння (1997 рік). З часом колектив зосереджує свою роботу і на концертній діяльності.

Презентація хору для волинської громадськості відбулася у 1999 році під час освячення органу, який був встановлений в Кафедральному соборі Св. Петра і Павла у Луцьку. На урочистому концерті прозвучали твори: С. Франк „Panis angelicus”, Riga „O Salutaris”, А. Вівальді „Magnificat” – окремі хорові номери у супроводі органу (Петро Сухоцький); арія „Casta diva” із „Норми” Белліні у виконанні солістки Віденської камерногога Беати Рашкевич.

За час свого існування хор створив низку концертних програм, з якими вдало виступав як на волинській сцені, так і за її межами. У 2000 році хор бере участь в урочистому концерті, присвяченому 1000-літтю хрещення України-Руси в Києві. У виконанні колективу прозвучала „Глорія” А. Вівальді. Цій же даті присвячений концерт в Луцьку, де вперше хор презентує „Königs messe” C-dur В.-А. Моцарта.

Починаючи з 2000 року, колектив достойно представляє виконавську школу духовної музики Волині на фестивалях в Польщі: Перемишль (2000, 2001 рр. – фестиваль колядок); Скочув (2002 р.); Ченстохова (2002 р.); Грубешов (2003 р.). Обов'язковим твором, який виконує колектив на цих концертах, є „Completorium” Бшегожа Горчицького – одного із найвидатніших польських композиторів XVII-XVIII ст.

Разом з тим, як культовий колектив, хор був удостоєний честі очолити Святу літургію, яку відправив Папа Йоан-Павло II під час свого приїзду до Львова 26 червня 2001 року. Хористи виконали „Laudate dominum” В.-А. Моцарта (соло – Беата Рашкевич); „Panis angelicus” С. Франка; „Alleluja” Т. Персела; „Laudate dominum” Ш. Гуно.

Проте, попри свої службові обов'язки, колектив знайомить з музичними світовими шедеврами громадськість регіону. Сьогодні репертуар хору можна розділити на три частини: а capella – Вітторіо „Ave Maria”, Лотті „Ave

Regina”, Т. Персел „Alleluja”, Ф. Шуберт „Salve Regina”, А. Брукнер „Locus iste”, „Ave Maria” із „Rronstofer-Messe”, Р. Твардовський „Halleluja”, „Nhosanna”, М. Дилецький „Єдинокродний Сине”, Д. Бортнянський „Херувимська”, М. Березовський „Отче наш”, Р. Турко „Богородице Діво”, О. Сніжинський „Щасливий чоловік”, Л. Дичко „Отче наш”; твори у супроводі органу – Г. Шютц „Rorate coeli”, „Verbum caro”, Дж. Перголезі. Хори із „Stabat mater”, Й. Гайдн „Kyrie”, „Gloria”, „Agnus Dei” із „Нельсон-меси”, Й. Гайдн „Et resurexit” із меси С-dur, Й.С. Бах. Різдвяна ораторія – хор № 1, Riga „O Salutaris”, С. Франк „Panis angelicus”, Г.Ф. Гендель – хори із ораторії „Іуда Маккавей”, М. Сава „Laudate”, А. Вівальді „Gloria” (хор № 1), А. Вівальді „Magnificat”, К. Nußbaumer. Меса (Kyrie); твори у супроводі оркестру – Й.С. Бах. Кантата № 4, Б. Горчицький. Completorium, Й. Гайдн. Te Deum, В.-А. Моцарт, „Laudate Dominum”; „Ave verum”, „Коронаційна меса”, „Reguіem”, Ш. Гуно. „Laudate Dominum”, Меса Св. Цецилії, Колядки в аранжуванні В. Степурка: „По всьому світу”; „Нова радість”; „Бог предвічний”; „Спи Ісусе”.

Отож, в 90-х роках ХХ століття на Волині створюється низка церковних хорів, найбільш помітними з яких є “Оранта”, “Волинські дзвони”, мішаний хор костелу Св. Петра і Павла. Ці колективи поряд з культовими обов’язками, ведуть активну концертно-конкурсну діяльність, достойно представляючи українську хорову виконавську школу за межами нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болгарський А. Духовна музика в соціокультурному просторі третього тисячоліття / Анатолій Болгарський // Ставропігійські філософські студії. Збірник наукових праць з філософії, психології, мистецтвознавства, культурології, педагогіки та філософії освіти. Випуск 3. – Львів: «Ставропігійон», 2009. – С. 143-152.
2. Ефименко А.Г. Пути обновления теории и богослужебной практики католической мессы XX столетия (на примере творчества церковных

- композиторів): монографія / Аделина Ефименко. – Луцк: Волын. нац. ун-т ім. Леси Українки, 2011. – 404 с.
3. Ігнатенко Є. Рукописи партесних концертіву світлі теоретичних уявлень Миколи Дилецького / Євгенія Ігнатенко // Науковий вісник Наукової музичної академії України імені П.І. Чайковського. – Вип. 85: Духовна культура України: традиції та сучасність: збірник наукових статей / редактор-упорядник М.М. Скорик. – К., 2010. – С. 138-162.
 4. Ігнатова Л. Сучасні церковні хори Волині / Лариса Ігнатова // Духовна музика в контексті сучасного хорового виконавства. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10 травня 2008 року). – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 143-155.
 5. Карась Г. Церконий спів в інтерпретації “Візантійського хору” / Ганна Карась // Духовна музика в контексті сучасного хорового виконавства. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10 травня 2008 року). – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 28-38.
 6. Кияновська Л. Духовна творчість у львівському музичному середовищі на зламі тисячоліть: естетико-психологічний аспект / Любов Кияновська // Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського. – Вип. 85: Духовна культура України: традиції та сучасність: зб. наук. статей / ред.-уп. М.М. Скорик. – К., 2010. – С. 243-254.
 7. Медведик Ю. Інтерпретація барокової духовно-пісенної творчості у лірницькому виконавстві другої половини ХІХ – початку ХХ століть / Юрій Медведик // Ставропігійські філософські студії. Зб. наук. праць з музикознавства, психології, педагогіки та філософії освіти. – Випуск 5 / Упорядник О.П. Опанасюк. – Львів: Ставропігійон, 2011. – С. 31-44.
 8. Тузова І. Хор “Оранта” / Інна Тузова. – Курсова робота. – Львів, 2000. – 50 с. (Рукопис).
 9. Хорова музика у церкві. Погляд Лесі Дичко / Кушнірук О. П. Музична феєрія 1990-х...: Статті, репортажі, інтерв'ю. – Луцк: Надстир'я, 2003. – С. 120-123.

Відомості про автора

Ігнатова Лариса Петрівна

кандидат мистецтвознавства

доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

доцент кафедри історії, теорії мистецтв та виконавства

43005, м. Луцьк Волинської обл., вул. Будівельників, 11/26

моб. 0509729349

e-mail: pesofi@yandex.ru